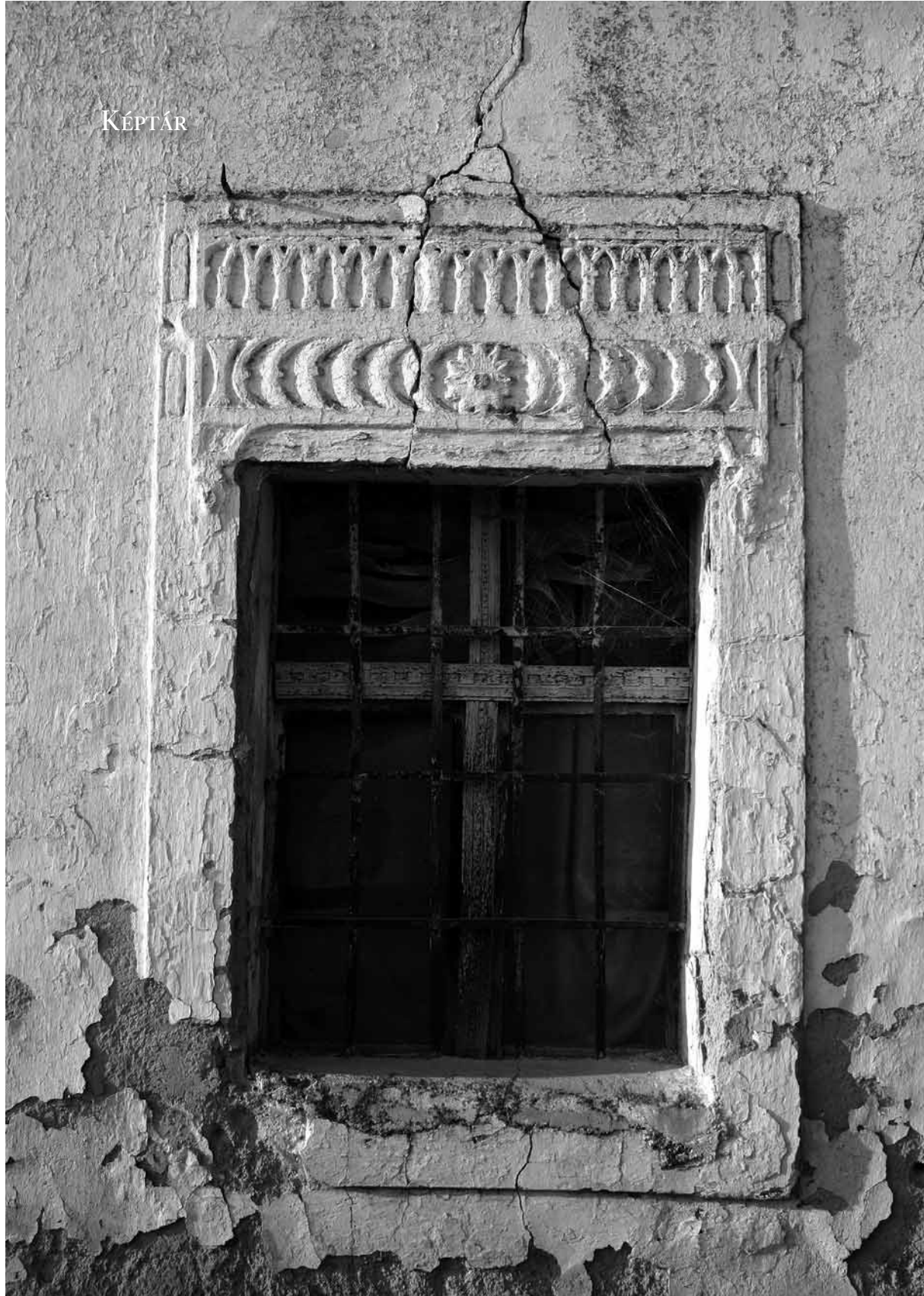

2011. ÁPRILIS

XV. ÉVFOLYAM / 4. SZÁM

ÖRÖKSÉG

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A ház, amelynek egyik utcai homlokzati ablaka látható a képen, Balatonszőlős és az egész Balaton-felvidék rohamosan fogyatkozó számú, még nagyjából eredeti állapotban megmaradt épületeinek egyike. A parasztházat – gazdagon tagolt homlokzatának felirata szerint – Hardi János építtette 1856-ban. A Hardi család tagjai kivették részüket az 1848–49-es szabadságharcból, s az első világháborúból is. S bár az épület különlegesen szép homlokzata már régen felkeltette a műemlékes szakma figyelmét, a helyi védettségű épületek közé sem került be. Műemléki védelmét a tulajdonosi ellenállás akadályozta, de úgy tűnik, napjainkra megtört a jég: a legutóbbi minisztériumi felterjesztésnek köszönhetően védett lesz ez a nem mindennapi érték. (Balatonszőlős, Fő utca 70., Hrsz.: 150.)

Április tizennyolcadika hagyományosan a műemlékek napja. A Műemléki Világnap idei rendezvényei közt szerepel az a pódiumbeszélgetés, amelynek témája a kulturális örökség, mint a munkahelyteremtés és a válságkezelés eszköze. Balatonfüred példája jól illusztrálja e gondolatot. Az Örökség áprilisi számában **dr. Bóka István polgármesterrel és András István főépítéssel** a város jövőképéről, az örökség tiszteletéről, a hagyományok ápolásáról, a műemlékek helyreállításának módjáról, s a gazdasági erőforrásról beszélgetünk (**4. oldal**).

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a MÁV Zrt. együttműködési megállapodást írt alá a **vasúti építészeti értékek megőrzésére**. A vasúti objektumok védelme nemcsak most került a KÖH látókörébe, de a legutóbb felterjesztett, s aláírásra váró védések között is szerepel hét jelentős tétel. (**9. oldal**).

A Műemléki Kutató és Dokumentációs Központ revíziós és műemlékjegyzék-készítési munkáját hónapról hónapra követve ezúttal **Vas megyébe** érkezünk (**14. oldal**).

Bojt Hajdú-Bihar megyében a legkisebb falvak közé tartozik, most a népi műemlékvédelem szép példáját mutatja a **kerekoszlopos tornácú, kőlabas galambdúcos, egykori Búthy-házzal**, amely tájházként fogadja az érdeklődőket (**19. oldal**).

Álmaimban Ausztria visszainteget – kalandozik Paszternák István fantáziája –, s arról mesél, mit is látott a közeli országban. Ők hogyan csinálják? A Facebookon indított, s most az Örökségben is folytatott „virtuális körsétán” az **Innhez kalauzol Schärdingnél** (**22. oldal**).

Az English Heritage Közép-Angliai Irodájának igazgatója, dr. Anthony Streeten **az angol örökségvédelem módszereiről, aktualitásairól** tartott előadást a hivatalban (**24. oldal**).

XVI. századi **erdélyi nyomtatványt és kéziratos bejegyzések sorát** tartalmazó, kivételes és egyedi értéket képviselő két kötetről szól, a védetté nyilvánítást javasolva, Balázs Mihály (**26. oldal**).

Hol lakunk, milyen emlékek vesznek körül, kik voltak elődeink. A helytörténettel foglalkozó civil kezdeményezések sokat segíthetnek a hivatalos örökségvédelemnek is. Most **Belváros-Lipótváros** helytörténeti klubjáról olvashatunk (**27. oldal**).

A kultúra és a művészetek városa	4
Védelemre várva	9
Műemléki revízió Vas megyében	14
Hej Biharbojt, Biharbojt... ..	19
Álmaimban Ausztria visszainteget	22
Az angol modell	24
Egyedi értékek	26
Helytörténet: Belváros-Lipótváros	27

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata
www.koh.hu – ISSN 1786-7894

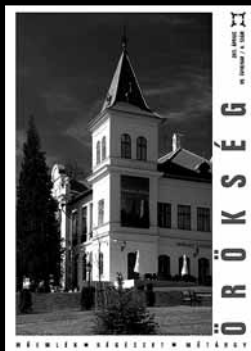
Felelős kiadó: dr. Tamási Judit elnök

Főszerkesztő: Róna Katalin

A szerkesztőség címe:
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.
Telefon: 225-4837, fax: 225-4855,
e-mail: sajto@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
Telefon: +36-23/312-488
Mobil: +36-30/272-1991
e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés:
DEMAX MŰVEK Nyomdaipari Kft.
Telefon: 236-9070

A címlapon:
A Vaszary Villa Balatonfüreden
Fotó: Hack Róbert

A KULTÚRA ÉS A *művészetek* VÁROSA

BALATONFÜRED REFORMKORI VÁROSNEGYEDÉBEN JÁRVA ALIGHA AKAD, AKINEK MÁS JUTNA ESZÉBE, PÉLDA-ÉRTÉKŰ ITT AZ ÖRÖKSÉG TISZTELETE, A MŰEMLÉK-HELYREÁLLÍTÁS MÓDJA ÉS GYAKORLATA, EGYKORVOLT ÉS MA LÉTREHOZOTT ÉRTÉKEK EGYÜTTÉLÉSE. A VÁROS VEZETŐI MEGÉRTETTÉK, TUDJÁK, S ELFOGADTÁTTÁK AZ ITT ÉLŐKEL IS, A HŰSÉG A TÖRTÉNETI ÉRTÉKEKHEZ NEMCSAK KULTURÁLIS KÉRDÉS, DE KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ, S MAGÁBAN HORDOZ GAZDASÁGI ERŐFORRÁST IS. ERRÓL BESZÉLGETÜNK A MŰEMLÉKI VILÁGNAP HÓNAPJÁBAN DR. BÓKA ISTVÁN POLGÁRMESTERREL ÉS ANDRÁS ISTVÁN FŐÉPÍTÉSSZEL.

RÓNA KATALIN

Mit is emeljük ki, ha Balatonfüredről beszélünk: a különleges sikertörténetet, a XX. század második felének politikai és építészeti akaratával elrejtett Vaszary Villa megújulását, a Jókai Emlékházat, vagy a Horváth-házat, az Anna Grand Hotel... az új életre kelt fürdővárost. Mindez tökéletes cáfolata annak, az egyes befektetők által szívesen hajtogatott mondásnak, nem érdemes műemléket felújítani, sokba kerül, nehézkes, rengeteg a kötöttség...

Balatonfüred polgármestereként gyorsan megtanultam, az épített örökséget védeni kell minden lehetséges módon. Ez volt az első. Aztán jött a következő: ha műemlék környezetében új épületet emelünk, nem szabad archaizáló módon építenünk. Ebből rengeteg konfliktusunk volt, de úgy érzem, minden alkalommal jól döntöttünk.

Miféle konfliktus?

Ha valahol van egy üres terület, amit hasznosítani kell vagy beépíteni, mindenki Jókai Mór vagy Blaha Lujza nyaralóját szeretné ott viszontlátni, XXI. századi kivitelben. Ez pedig szerintem nem megy, nevetséges. Inkább a ma it meg a régít kell ötvözni úgy, hogy egymás mellett, együtt tudjanak élni. A műemlék,

Dr. Bóka István, Balatonfüred polgármestere

az épített örökség felújítása alapvetően akkor lehet igazán sikeres, ha olyan tartalmat tudunk neki adni, ami fenntarthatóvá teszi a létezését. Meghatároztuk Balatonfüred jövőképét, és ez nem más, mint a kultúra és a művészetek városa. Fejlesztéseinket e szerint próbáltuk irányítani. Ez az a vezérfonal, amelynek mentén rendezvénystruktúránkat is megvalósítjuk. A gazdag és színes hagyományokhoz próbálunk visszanyúlni. Hála Istennek, úgy tűnik, az országos jövőkép-formálókkal is egyezik a városunk jövőkép-elkép-

zelése. S ezzel a koncepcióval igenis lehetett műemlékeket, helyi védelem alatt lévő épületeket, műemléki jelentőségű területet felújítani, s ezeken a területeken tudunk csatlakozni az európai uniós források adta lehetőségekhez. Ezt nagyon fontosnak tartom, mert köztulajdonban, tehát városi tulajdonban tudott megújulni jó néhány műemlék, amelyekben galéria, kiállítóhely, múzeum, helytörténeti gyűjtemény jöhetett létre.

Többségükben európai uniós, Norvég Finanszírozási Mechanizmus pályázat keretében. Ez utóbbi segítette az arácsi központ életre keltésében. A két templom közötti területre szén megújult egyik régi épület lett a Népház, s mellette az egykori postaépület teljesen korhű lesz, ha meg tudunk egyezni a postamúzeummal.

S az épületek nemcsak önmagukért újultak meg, ahogy mondja, megtalálták a funkciókat, hogy a házak élni tudjanak.

Közvetve és közvetlenül teremtenek ezek az örökségi értékek gazdasági aktivitási potenciált. Az elindított önkormányzati fejlesztésekre rengeteg magánberuházás épült. Megmozdult a magántőke, értékében legalább háromszoros. Magántőkéből

szépült meg a Horváth-ház, az Anna Grand Hotel és még jó néhány. S ez túl az építkezésen, a működéssel együtt munkahelyteremtést is jelentett. Újabb munkaalimat adtak a galériák, a kiállítótermek, a váro-

„Én is látom, hogy egy műemlék felújítása jóval többbe kerül, mint egy új ház építése. De a hosszú távú érdekünk mégiscsak az, hogy ezek a műemlékek, a helyi védelem alatt lévő épületek megmaradjanak. És nagyon fontos, hogy ne csak megmaradjanak, hanem olyan környezetben éljenek tovább, amelyben nem rendszeridegenek.”

si múzeum is. Jelentős számú munkahely képződött. A Vaszary Villa, a Jókai Emlékház, a Kisfaludy Galéria kulturális és turisztikai attrakció is. Vannak, akik tényleg azért látogatnak Füredre, hogy ezeket megtekintsék. Rengeteg iskoláscsoport csak azért jön, hogy Jókai Mór villáját lássa. Mert hála Istennek, vannak olyan tanárok, akik fontosnak tartják, hogy megmutassák a gyerekeknek, hol élt, hol alkotott Az aranyember írója.

Ahogy hallgatom, arra gondolok, lehet, hogy ide tényleg csak olyan fejlesztők, befektetők érkeztek, akiknek eszükbe sem jutott a másutt drámaian gyakori ötlet, hogy bontani is lehetne. Vagy itt a hely szelleme, mondjuk inkább úgy, a város gyakorlata, eszménye szabott azonnal gátat?

Persze, hogy egyes esetekben felmerült itt is a bontás kérdése. Csak a válasz volt: nem. Szerintem a közízlést formálni kell. A vállalkozókért is, aztán meg kell velük egyezni. Furcsa világban élünk, az emberek jelentős része – nem mondom azt, hogy többsége –, nem örül, hogy az ő épületét valaki helyi védelemre méltónak tartja, mert lát benne valamit, amit meg kell őrizni az utókor számára. A tulajdonos ezt nem

A Jókai Emlékház

így fogja föl. Azt érzi, ez inkább hátrány, valamiféle korlátozás, amely majd akadályozza az üzleti lehetőségeinek a kibontakoztatását.

És akkor mit tettek?

Fölülvizsgáltuk a helyi védelemről szóló rendeletünket, majd még jó néhány épületet vettünk helyi védelem alá. De, hogy mit kaptunk emiatt! Nagyon nehéz megmagyarázni

valakinek, akinek az a kis pince, ami a háza alatt van, nem érték, hogy miért is mondja a szakma azt, hogy bizony érték, meg kell őrizni... akár csak egy falrészletet, egy pincerészletet. Mi kitarítottunk, több mint háromszáz, helyi védelem alatt álló ingatlanunk van, s bízom abban, hogy ezeket sikerül mind megőrizni. **Ilyenkor elég a meggyőzés ereje, vagy tudnak támogatást is adni?**

A meggyőzés ereje sokszor elég, de mindez akkor működne igazán jól, ha az anyagi ösztönzés oldaláról is helyes irányba lehetne terelni. Létezik egy rendeletünk, amivel eddig ugyan még nem nagyon élünk, amelynek értelmében a műemléki védelem alatt álló épületeknél a befizetett építményadó bizonyos részét homlokzat vagy tetőfelújításra visszaadjuk. Tudom, hogy rossz az ország gazdasági helyzete, de szerintem, ha javulás lesz, az első között kell az örökségvédelmet

pénzügyi alappal ellátni. Hogy úgy mond' műemléki többletköltségek címén tudjon támogatást nyújtani. Mert igen, én is látom, hogy egy műemlék felújítása jóval többbe kerül, mint egy új ház építése. De a hosszútávú érdekünk mégiscsak az, hogy ezek a műemlékek, a helyi védelem alatt lévő épületek megmaradjanak. És nagyon fontos, hogy ne csak megmaradjanak, hanem olyan környezetben éljenek tovább, amelyben nem rendszeridegenek. Tehát az új épületeknek is idomulniuk kell a műemlékekhez. Nem azt mondom, hogy ugyanazt kell megépíteni, mert ez butaság. Hanem olyan igényes, modern épületeket, amelyekkel együtt tud élni a régi. Ahogy az is lényeges volt, hogy a fürdővárosban a burkolatoknál természetes anyagokat használjunk, bazaltot, süttői vagy füredi követ, s ne a különféle cementalapú mesterséges burkolóanyagokat válasszuk. Ebből követke-

zik, hogy kőkeményen meg kellene erősíteni az örökségvédelmet, mint hatóságot. S az építési engedélyezési eljárásban a városi főépítésznek is jogokat kell biztosítani. És nem csak véleményezési jogot. Balatonfüreden, úgy érzem, példás az örökségvédelem, a főépítész, a város és a beruházók együttműködése.

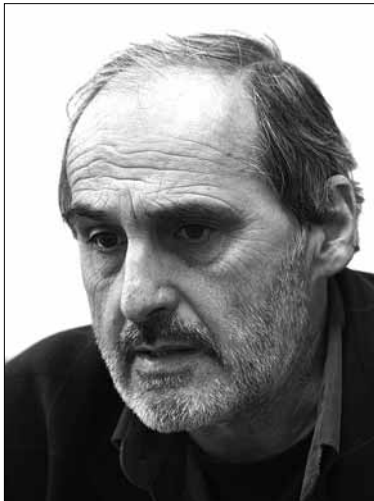
Így látja ezt a Balaton Fejlesztési Tanács elnökeként is?

Ugyanazt gondolom, szabad kezét kapva, szigorú szabályokkal, s persze ösztönzőrendszerrel tudna eredményeket elérni a Fejlesztési Tanács. S biztos vagyok benne, hogy a következő ciklusban még markánsabb szerepet kellene adni az örökségvédelemnek, mert ha előre tudunk

▲ *Arács: a posta és a népbáz*

► *Az árkádsor az Anna Grand Hotel felől*

Fotók: Hack Róbert

András István, Balatonfüred
főépítésze

lépni, akkor már nemcsak kulturális, de üzleti szempontból is fontos lenne, hogy megmutathassuk, milyenek voltunk, mit őriztünk meg múltunkból, milyen kuriózumokkal tudjuk megörvendeztetni az idelátogatókat.

A reformkori város jelentős része megújult, de biztos van még ott is tennivaló, s itt a felsővárosban, ha kinézünk a polgármesteri hivatalból, hatalmas építkezést látunk. Merre tovább?

A reformkori városban szeretnénk a Jókai utcát felújítani. Folynak a munkák a kiserdőben, ott tízhektáros terület fogadja majd a helyieket és a látogatókat, játszóterek, sétányok készülnek, a csapadékvíz-elvezetés megoldódik, fák ültetése, s kevesebb kivágása van soron. Nagy álmom, hogy a szívkörház városi fenntartásba kerüljön, akkor azzal kiemelt programként tudnánk foglalkozni. A döntést a kormány hozhatja meg.

Itt a felsővárosban, ahogy látja, föl van túrva minden, egy városrehabilitációs program szemtanúi vagyunk. Elég nagy volumenű Füredhez képest, hiszen 1,2 milliárd forintos beruházásról van szó. Szemben mélygarázs épül és egy kortárs építészeti alkotás magánberuházásban. A templom mellett a helyi védelem

alatt álló piros iskolát az egyház közösségi házként újítja meg. Megújul a vásárcsarnok, mint a gazdasági aktivitás tere. S amire nagyon büszke vagyok, új külsőt és belsőt kap Pálóczi Horváth Ádám kastélya, lesz benne zeneterem, s persze ott marad a zeneiskola is. Ebben az évben elkészül mindez, zöld területekkel, kőburkolatokkal.

Ami még hátravan, s nagyon fontos lenne: az ófaluban a Kossuth utca környéki területnek, a régi vásár helyének a teljes rehabilitációja.

Mostanában nem kevés vitát váltott ki az egykori balatoni fürdőház visszaépítésének ötlete.

Bonyolult történet. Amikor annakidején állt, nem volt móló, ez adta a vízközeli élményt, most viszont már nagyon nehéz lenne úgy elhelyezni, s ebben valószínűleg igazuk van az ellenzőinek, hogy ne takarjon ki a látványból. Márpedig a Tagore sétány vonzereje épp a látvány. Ha úgy tenné föl a kérdést, hogy a régi fürdőházat *helyreállítsuk-e*, akkor persze igen lenne a válasz. De itt visz-

szépítésről van szó, hiszen nincs maradványa, csak a régi képek, régi tervek, ráadásul más funkcióval. Egyik oldalon azt mondom, nem szabad archaizálni, ugyanakkor, ha megépülne, biztosan kuriózum lenne... ezt a kérdést még nagyon körbe kell járni, s ebbe beleszólása van a természetvédelemnek, a műemlékvédelemnek, s még megannyi erős pozíciójú szereplőnek...

S hogy látja Balatonfüred sorsát a főépítész?

Ez a város hagyományából, hagyományain keresztül él. Több mint tizenöt éve próbálom irányítani az épített környezetet alakító munkát. Hosszú évek előkészítő, tervezési munkáitainak eredményeként tudtuk kijelölni azt a városfejlesztési irányt, amelyben az örökségvédelem is kiemelkedő szerepet tölt be. Korábban volt időszak, amikor jutott pénz tervpályázatokra és ezt ki is használtuk, megváltoztatva a tervezés korábbi alacsony színvonalát, de nem volt fejlesztő erő, hogy elkezdődjék a munka. Kínunkban a veszé-

lyezettett örökség listán szerepeltették a fürdőváros védett épületeit, de akkor sem történt semmi. Nagyon fontos előrelépést jelentett, hogy a város vezetése elfogadta, a városrész műemléki jelentőségű területé nyilvánítását, ami azt jelentette, hogy attól a pillanattól kezdve a terület kettős felügyelet alá került. Már nem csak a főépítész „akadékoskodott” egy-egy épület tervezése során, hanem minden terv elbírálásánál komoly szakmai támogatást kaptunk Németh Katalin műemléki felügyelőtől is. Munkájának jelentőségét a városrész felújításában nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Mind a mai napig minden tervezésnél komoly csatákat kell megvívni. Az átlagos fejlesztő szemében az értékvédelem még mindig csak nyűgöt jelent, mert többlet igényességet követel, valamelyest lassítja a megvalósítás menetét, többletköltségekkel és kevés gyors előnnyel jár. Ezzel szemben ugyan az önkormányzat – egyébként az országban az első közt – bevezette a védett épületek támogatásának rendszerét, de ma még csak szimbolikus összegekkel tudja ösztönözni a felújítási munkálatokat.

A fejlesztések irányításával párhuzamosan állandó feladatot jelent a közízlés alakítása is. Meg kellene győzni az embereket, hogy a kortárs építészeti alkotások is tudnak harmóniában együtt élni a régivel. Ez persze kényes és nagyon összetett szakmai kérdés, amelyre minden tervező válasza is egyedi és eltérő. Mindenesetre a hatáskörünkbe tartozó fejlesztések példaértékű kialakításával próbáljuk bizonyítani, hogy nem a soktornyos és giccses házak építésével lehet a helyi karaktert képviselni.

A környezet minőségének javítását segítette, hogy elfogadtattuk a természetes anyagok szinte kizárólagos kötelező használatát közterületeken. Ma már a legtöbb helyen csak természetes-kő burkolatot engedélye-

zünk. Ennek egyik pozitív hozadéka, hogy a füredi követ újra bányásszák és hasznosítják a városban.

Nagyon megtisztelő, ugyanakkor hasznos külső szakmai erősítést is kaptunk, amikor erőfeszítéseink és eredményeink elismeréseként a Magyar Urbanisztikai Társaság 2008-ban a várost Hild-díjjal tüntette ki, a múlt évben pedig Vér Péter építész Arács városrészközpontban álló új épülete ICOMOS-díjat kapott.

A lehetőségek az EU-s pályázatokkal nyíltak meg.

A sikertörténetnek fontos része az önkormányzat példás gazdálkodása is. A rendszerváltás után a város megvásárolt számos romos és rossz állapotú, stratégiai fontosságú ingatlant, majd amikor megnyíltak az európai uniós pályázati lehetőségek, az ingatlanvagyonának eladásából fedezte a pályázati önrészeket.

Az így megszerzett összegeket elsősorban a közterületek, utcák, parkok és az infrastruktúra megújítására fordította, azaz visszaforgatta a fejlesztésekbe. E gazdálkodási mód további nagy előnye, hogy a város az ingatlanok eladása során feltételeket tudott szabni a vásárló fejlesztőknek, megállapodást tudott kötni, hogy mi és hogyan épüljön az értékesített területen. Ily módon kis lépésekben a barcelonai modellt követtük: a közterületek és az infrastruktúra fejlesztése révén a környezet minősége javult, ezzel párhuzamosan a határoló ingatlanok is felértékelődtek, így a magántőke is kedvezőbb helyzetbe került, a fejlesztések megsokasodtak. A mai napig a közpénzekből létrejött fejlesztéseknél mintegy háromszor több magánfejlesztés valósult meg.

Balatonfüredre, legalábbis kívülről nézve, szívesen jönnek a befektetők, s nem is feltétlenül azzal a másutt nem ritka szándékkal, hogy építési teleknek nézik az ingatlant, amin esetleg még védett épület áll.

Füred szerencsés város, különleges, értékes hely, ide valóban szívesen

jönnek a fejlesztők is. Feltételezhetően ezért zökkenőmentesebb volt az együttműködésünk is. Az előbbiekben vázolt mechanizmusok révén el tudtuk érni, hogy nem jelent meg a fürdővárosban idegen, oda nem illő funkció. A városrész védelme érdekében fel sem merülhetett az eredeti használattól eltérő, jelentősebb funkcióváltás lehetősége. Valójában arról van szó, hogy pontosan kidolgozott jövőképe és programja volt a városnak, amelyet a szabályozási tervben is rögzített, s azt valósította meg következetesen. A meghirdetett és követett „Balaton-part ékköve” program lényege: felidézni a fürdőváros eredeti XIX. századi hangulatát, megmenteni a még megmaradt emlékeket. E mellett a történeti városrész közvetlen szomszédságában új fejlesztéseknek is teret kellett engednünk. A Zákonyi sétány menti fejlesztés már jelentősebb városzerkezeti beavatkozás volt. A Tagore sétány folytatásaként új karakterű sétány-szakasz és új beépítés valósulhatott meg. Ez esetben is pályázatokon nyertes építések készítették a terveket, s ez magasabb építészeti színvonalat eredményezett. **Sikertörténet a Vaszary Villa sorsának alakulása.**

Pedig már majdnem teljesen magánkézbe került, amikor a város élve törvényes jogával, vállalta, hogy visszaigényli, és kulturális célra hasznosítja. Sikerült úgy megosztani a telket, hogy a volt szovjet tisztai szálloda városi tulajdonba került. Akkor végre lebontottuk a környezetet szétfeszítő beton monstrumot, s így egyszerre szabadult ki a Vaszary Villa és a Jókai-ház látványa is. A társtulajdonos viszont mind a mai napig méltatlan állapotokat tart fent a telekrészén. Ezt a lakosok is jól látják. A megoldás még hátravan, s ebben az örökségvédelmi hivatal segítségére is számítunk. ■

VÉDELEMRE VÁRVA

A NYUGATI PÁLYAUDVAR KIRÁLYI VÁRÓTERMÉBE HATALMAS, ZÖLDRE FESTETT AJTÓN LÉPÜNK BE. A LEGTÖBBSZÖR ZÁRT KAPU SZERÉNYEN BELESIMUL A CSARNOK HÉTKÖZNAPI KÉPÉBE, ALIGHA AKAD, AKI SEJTENÉ, MÖGÖTTE DÍSZES, ELEGÁNS TEREM, S MÉG KEVÉSBÉ, AKI OLYAN MAGASRA NÉZ, HOGY ÉSZREVEGYE FÖLÖTTE A RÉGI BETŰKET: VIRIBUS UNITIS. FERENC JÓZSEF SZAVAI. JELKÉPESNEK IS TEKINTHETNÉNK, HOGY DR. TAMÁSI JUDIT ELNÖK ÉS SZARVAS FERENC ELNÖK-VEZÉRIGAZGATÓ EBBEN A TEREMBEN ÍRTA ALÁ MÁRCIUS 9-ÉN A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL ÉS A MAGYAR ÁLLAMVASUTAK ZRT. EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁSÁT A VASÚTI ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK MEGŐRZÉSÉRE.

A megállapodás értelmében az örökségvédelem és a MÁV tevékenysége összehangolásával együttműködik a védendő, magyarországi vasúti épületek és építmények felkutatásában, az örökségi értékkel rendelkező épületek védelmére vonatkozó javaslatok összeállításában, illetve a műemlék védelméhez szükséges tudományos dokumentáció elkészítésében.

A KÖH és a MÁV egyaránt fontosnak tartja a vasúti műemlék épületek és építmények megőrzését, bemutatását és megismertetését. Mindezen érdekében lényeges feladat az egyes vasúti műemlékek felújítását, karbantartását érintő műemléki

„A kiválasztott helyszín sugallta számomra azt is, hogy kifejezem reményemet, a Monarchia egykori legnagyobb pályaudvara mindig is az marad, aminek épült, azaz pályaudvar. Mert egy műemlék fennmaradásához funkció kell, és értékvédelmi szempontból az a legoptimálisabb, ha ez a funkció az eredeti.”

szempontok folyamatos egyeztetése is. Az átlátható és eredményes együttműködés érdekében a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a MÁV Zrt. jelentős figyelmet fordít a megfelelő információcserére a vasúti építészeti értékek megőrzését és az ezzel kapcsolatos, meghatározott feladatok teljesítését illetően. A KÖH vállalja, hogy a védendő vagy védett vasúti épületeket érintő határozatait előzetesen egyezteti a MÁV-val, ahogy a MÁV is vállalja, hogy a birtokában lévő információkat megadja a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak az értékvédelmi feladatok zavartalan ellátásához. A stratégiai szintű együttműködés elősegíti továbbá az együttműködő felek közötti feladatok gördülékeny összehangolását, illetve közvetlen visszacsatolási lehetőséget is ad.

*Dr. Tamási Judit és Szarvas Ferenc
Fotó: Bélavári Krisztina*

Nagy örömmel szolgált, hogy a Nyugati pályaudvar a megállapodás aláírásának színhelye – emelte ki *Tamási Judit*, – a helyszín magáért beszél abban a tekintetben, hogy miért érdemes műemlékvédelmi megállapodást kötnünk. Tanúskodik arról, hogy nemcsak egy kastély vagy székesegyház lehet műemlék, hanem egy váltóállító torony is. A műemléki érték hordozója ugyanis maga a történelmi anyag. A kiválasztott helyszín sugallta számomra azt is, hogy kifejezzem reményemet, a Monarchia egykori legnagyobb pályaudvara mindig is az marad, aminek épült, azaz pályaudvar. Mert egy műemlék fennmaradásához funkció

kell, és értékvédelmi szempontból az a legoptimálisabb, ha ez a funkció az eredeti. Mintaértékűnek tekintjük ezt a megállapodást, várjuk, s magunk is kezdeményezzük a hasonlókat a gazdasági élet állami és nem állami szereplőivel.

A hazai vasút több mint másfél száz éves története során jelentős építészeti kincset örökölt az utókorra. A vasút hőskorának magán-vasúttársaságai, a helyi érdekű vasutak és az 1868-ban megalakult MÁV, ma már védett vasúti épületei mellett, polgári épületek széles skálája is megtalálható. Az értékes építészeti örökség, amelyet elődeink ránk hagytak, egyben komoly felelősség is. Ennek a felelősségvállalásnak jegyében írtuk alá a megállapodást – mondta *Szarvas Ferenc*, azt sem titkolva, hogy a vasútüzemi technológia megváltozása, a vasúti szolgálati helyek megszűnése, az elmúlt évek újabb vonalbezárásai miatt a MÁV több épülete is veszélybe került, hiszen a funkció és őrzés nélkül maradó épületek állaga rohamos romlásnak indult. A vasúttársaság számára a működő épületek fenntartása is nehéz feladat. S az utóbbi esztendőkhöz elbontott épületek között bizony esetenként jelentős vasúttörténeti értéket képviselő épületek is voltak. Nem véletlen, hogy épp ezért a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal egyre több esetben kezdeményezte vasúti épületek védelem alá helyezését.

A vasúti objektumok védelme valóban nem csak most került a KÖH látókörébe, ezt érzékelteti az utóbbi időszakban védetté nyilvánított épületek sora. 2005 óta élvez műemléki védeltséget a szegedi pályaudvar, amely Pfaff Ferenc tervei nyomán 1901–1902-ben épült. Az ugyan csak Pfaff Ferenc nevéhez köthető, 1898–1899-es keltezésű pécsi pályaudvar 2009-ben lett védett. Akárcsak a békéscsabai, melynek építész Goszleth Béla volt 1930-ban.

2005-ben a debreceni Zsuzsi Erdei Vasút (1882-), s 2009-ben a pécsi Vasúti Igazgatóság épülete (Jeney Ernő, 1914) nyert műemléki védelmet. S eddig a közelmúlt, de beszélünk kell arról is, hogy közelgő védelemre várnak újabb vasúti épületek, együttesek is. A végső szó kimondásának reményében hét vasúti tétel szerepel a felterjesztett védési csomagban. Vegyük sorra őket is.

A MÁV Istvántelki Főműhely épületei: kocsijavító műhely, két víztorony, kovács-, esztergaműhely és öntöde, anyagszertár, olajraktár, kócraktár, anyag- és tűzoltóraktár, műolaj és rugóraktár

A védetté nyilvánítási dokumentáció *Rozmann Viktor* és *Győr Attila* kutatásai alapján készült. A védési dokumentáció összefoglalójában így írnak: „A XIX. század végén szükségessé vált a Nyugati Pályaudvarhoz kapcsolódó, a korábnál jóval nagyobb kapacitású MÁV műhelytelep kiépítése. Istvántelek kiválasztásában a terület nagysága és a pályaudvarhoz való közelsége játszott szerepet. 1901-ben kezdődött a terület feltöltése, a földmunkák, 1902-ben épültek fel a műhelycsarnokok, köztük a hatalmas méretű kocsiszere-

lő műhely. 1903-ban folytatódott az építkezés, ekkor készült a mozdonszerelő műhely. Az együttes 1904. június 1-én került átadásra. Az első világháborúig készült el a kazánház, s néhány raktár. A második világháborúban a telep károkat szenvedett, a sérült épületeket helyreállították, részben átépítették. 1950 és 1990 között Landler Jenő MÁV Járműjavító Üzemnek hívták a Főműhelyt, amelyet 1992-ben zártak be. Jelenleg az együttes részben a MÁV feladatait látja el, részben egyéb célokra (raktározás, öntöde, stb.) hasznosítják.”

A Józsefvárosi pályaudvar és lőfegyver-próbaállomás

A védetté nyilvánítási dokumentáció *Erdélyi Ágnes* kutatása nyomán készült:

„A Salgótarján-Pest vasútvonal kiépítése, melynek pesti állomása a mai Józsefvárosi pályaudvar, a Császári és Királyi Szabadalmaztatott Pest-Losonc-Besztercebányai Vasút és Kőszénbánya-társulat kezdeményezésére 1863-ban kezdődött meg. Az indóház első terve 1864-ben készült, benne irodák, valamint kiszolgáló helyiségek helyezkedtek el. A felvételi épülettel közel egy idő-

ben készültek el az üzemi épületek. 1865-re a Pest és Kőbánya közötti 5 km-es szakasz készült el, azonban a társulat csődje miatt csak a kormányzat támogatásával kerülhetett sor a további szakaszok kiépítésére. 1866-ban a társulat elnevezését Magyar Északi Vasút névre változtatták. 1867 év végére újabb anyagi nehézségek merültek fel, és a vasútvonal 1868. július 1-jén az újonnan megalakult MÁV tulajdonába került, így a Józsefvárosi pályaudvar lett a MÁV első pesti pályaudvara. A MÁV tulajdonában lévő területen (a Salgótarjáni út és a Fiumei út sarkán) 1892-ben az indóházhoz szervesen nem kapcsolódó, új épület megépítésére került sor, amely a központi mértékhatékosító magyar királyi bizottság hivatalos helyiségeként és lőfegyver – próbaállomásként szolgált. Az épületet jelenleg a MÁV irodaépületnek használja. Az indóház három, egyemeletes

tömbjét földszintes szakaszok kötik össze. A szimmetriatengelyben helyezkedik el a vasútállomás főbejárata. A külső homlokzat legfőbb díszese a gazdagon megmunkált, fából készített fedett előtér. A többszöri belső átalakításon átesett épületben jelenleg az előcsarnoktól balra, az eredeti étterem és váróterem helyén áruraktárak találhatók. A váróterem, pénztárak, mosdók, irodahelyiségek pedig a központi csarnoktól balra első épületrészben helyezkednek el. Az indóházhoz közvetlenül nem csatlakozó, téglalap alaprajzú, kétszintes, eredetileg lőfegyver – próbaállomásul szolgáló épület homlokzatai kilenc- és háromtengelyesek, téglaburkolatosak.”

MÁV Északi Járműjavító (volt Északi Főműhely) épületei: kapuépület, mozdonyjavító-műhely és fűtőház (ún. Eiffel-csarnok), anyaggyártó osztály raktárépülete, technológiai (volt V. osztály) irodaépülete, Törekvés Művelődési Központ, igazgatósági fejépület, BGA óvóhely

A védetté nyilvánítási dokumentáció Győr Attila kutatása nyomán készült: „A MÁV Főműhelyét egy korábbi gyár épületeinek felhasználásával 1869–1870 hozták létre. 1875-től kezdődött meg a műhely szisztematikus kiépítése: épülő raktárak, irodák között 1886-ban készült el a mozdonyjavító műhely, amit a köztudat, építéstechnikai színvonalát elismerve, Eiffel-csarnoknak nevez. A hatalmas csarnok felavatása óta elismerések tárgya, s csodával határos módon szinte sértetlenül vészelte át az elmúlt 125 évet. Az 1900-as évek elejére teljesen felépült az akkor már, illetékességi köre miatt, Északi Főműhelynek nevezett együttes. A második világháborúban egyes részei elpusztultak, a romba dőlő régi csarnok helyén 1959–1962-ben emeltek impozáns újat, elegáns irodaépülettel.

A területen áll a magyar művelődéstörténetben fontos szerepet játszó Törekvés Egyesület 1920 körül újjáépült székháza, amely, kulturális szerepe mellett, városképileg és építé-

◀ Budapest, Istvántelek
▼ Székesfehérvár, vasút fordító

szetileg is fontos emlék. Az együttes fontosságát is jelző hatalmas óvóhely az egyetlen ilyen formájú, típusú építmény Budapesten, de országos viszonylatban is ritkaságnak számító, hidegháborús mentő.”

A Kelenföldi pályaudvar épület-együttese

A védetté nyilvánítási dokumentációt *Ritoók Pál* kutatása nyomán *Gömöry Judit* állította össze:

„A Kelenföldi pályaudvar felvételi épülete és Vasút utca 1/a szám alatti vasutas lakóépület feltehetően egyszerre, 1884-ben épültek, historizáló stílusban, típustervek szerint. A felvételi épület téglalap alaprajzú, a lakóház H alaprajzú. A felvételi épület vágányok felőli homlokzatát az 1900-as évek elején alakították át szecessziós stílusban. A lakóház homlokzatát egy későbbi átalakítás során teljesen leegyszerűsítették.

1983-ban épült a pályaudvar forgalomirányító központjának lapos tetős, egymásba metsződő hasábokból álló, aszimmetrikus kialakítású épülete. Terveit a MÁVTI tervezője, *Stefler Imre* készítette.”

Magas-bakonyi vasútvonal (Győr-Veszprém)

A védetté nyilvánítási dokumentáció *Sarkadi Márton* kutatása nyomán készült:

„A mezőgazdasági termények, ipari alapanyagok gyors, időjárástól független szállítása, valamint a személyforgalom kiszolgálása a XIX. század végén a Helyiérdekű Vasutak (HÉV) létesítésével nagyot lépett előre.

A magyarországi vasúti hálózat felét kitevő HÉV-vonalak az 1880-ban alkotott (1888-ban módosított) törvény értelmében sokrétű gazdasági kedvezmény, egyben erős szakmai felügyelet mellett épültek.

Az 1895–1897 között épült, Győrt

Veszprémmel összekötő vonal a Millennium környékén egyik csúcspontját elérő HÉV-építkezések általános jegyei mellett a különlegesen szép – ugyanakkor az építők számára komoly erőpróbát jelentő hegyvidéki terep miatt olyan egyedi jelleget mutat, amely hazánkban páratlaná teszi.”

Kaposvári vasútállomás, II. és III. számú váltókezelői torony, szelvény-számjelző

A védetté nyilvánítási dokumentáció *Pete Nóra* kutatása alapján készült:

„A Pfaff Ferenc tervezte, 1898–1899 között eklektikus stílusban emelt kaposvári vasútállomás keramittégla burkolású épülete hosszított alaprajzi elrendezésű, a közép- és sarokrivalitok két-, az azokat összekötő szárnyak egyszintesek. Az arányos elrendezésű épület utcai és vágányok felőli homlokzata reneszánsz díszítést kapott (emberfős tondók, ro-

zettás, levélmintás faragot kazetták, mellvédek). A középrizalitban lévő tágas, világos előcsarnokból nyíló folyosók a Pfaff Ferenc kialakította, jól bevált típusnak felelnek meg. Az állomásépülettel egy időben épült, kétszintes, téglaburkolású váltokezelői tornyok (II. és III. szám), valamint a II. számú előtt álló szelvényszámmerő értékes vasúttörténeti emlékek.”

A székesfehérvári vasútállomás épületei: felvételi épület (állomás-épület), II. számú állítóközpont, Pályamunkásszobor, járműjavítóműhely, mozdonyfordító korong

A védetté nyilvánítási dokumentáció *Pete Nóra* és *Győr Attila* kutatása nyomán készült:

„A székesfehérvári pályaudvar épületét a II. világháborúban lebombázták. Újjáépítése az új rendszer kiemelt vállalkozásai közé tartozott.

Az építkezés vezetésével Kelemen Lászlót bízták meg, az ő tervei szerint 1951–1952-ben épült vasútállomás impozáns, E-alaprajzú fogadóépülete. A hatalmas, oromzatos fedésű központi üvegcsarnokhoz az alacsony mellékszárnyak kolonádokkal kapcsolódnak. A vasútállomás a „funkcionalista és konstruktivista törekvésektől való elfordulás jegyében”, társművészeti alkotások (reliefek, hatalmas festett pannók, üvegfestmények, szobrok) használatával gazdagon élő szocialista-realista stílusú, klasszicizáló elemekkel alakított épület.

A vágányok között, két pilléren elhelyezett II. számú állítóközpont feltehetően a neves építész, Rimánóczy Gyula tervezte 1952-ben, építése a következő évben történt.

A különleges kontúrú, toronyszerű épületben ma is az eredeti berendezéseket használják.

A mozdonyfordító korong 1951–1952-ben, az állomás újjáépítésével egyidőben épült. A járműjavító modernista-funkcionalista stílusú, klin-kertégla-burkolatos üvegcsarnokát

1964-ben emelték Gerencsér Ferenc, illetve Kirchner Kornél, Fröschl Károly (UVATERV) tervei alapján.”

Építészeti megformálása mellett társművészeti alkotások sora mutatja az állomás ideológiai mondanivalóját, ezek napjainkig láthatók: „az előcsarnok pannói: Konecsni György: Vasút és ipar; Béres Jenő: Üdülők megérkezése a Balatonra; 1953.; az előcsarnok festett üvegab-

◀ *Északi járműjavító (volt Északi főműhely)*
▼ *Székesfehérvár, állítóközpont*

laka: Z. Gács György, Pituk József; plasztika a felvételi csarnok falán: Martsa István: Gabonaszállítás; Győry Dezső: 500 km-es mozdalom, 1953.; az állomás melletti kis parkban: Kóthay Nándor: Pályamunkás, 1956.” ■

MŰEMLEKI REVÍZIÓ VAS MEGYÉBEN

Pornóapáti, Ómágyor (M 10661)

ÁLTALÁNOSNAK MONDHATÓ TAPASZTALATOKAT ADOTT VAS MEGYE. A MŰEMLEKVÉDELEM SZÁMÁRA, AMELY NEM MERÜL KI AZ INGATLANFEJLESZTÉSBEN ÉS A TURISZTIKAI ATTRAKCIÓKBAN – BÁR SAJNOS SOKAN ÍGY GONDOLJÁK –, NEM MEGFELELŐ AZ A NAPJAINKBAN MŰKÖDŐ PÁLYÁZATI RENDSZER, AMELY A TISZTESSÉGES SZAKMAI ELŐKÉSZÜLETEKHEZ TÚL RÖVID, GYORS HATÁRIDŐKKEL NAGYOBB PÉNZÖSSZEGEK LEHÍVÁSÁT TESZI LEHETŐVÉ. A TULAJDONOSOKNAK, BERUHÁZÓKNAK EZ A TÉNY UGYANIS OLYAN CSÁBÍTÓ ERŐ, AMELY AZ ÉPÜLETEK ÉRTÉKEINEK, SZELLEMI TARTALMÁNAK FIGYELMEN KÍVÜL HAGYÁSÁRA, ROSSZABB ESETBEN TELJES TÖNKRETÉTÉLÉRE ÖSZTÖNÖZ, MIKÖZBEN A HAMIS LÁTSZAT ÉPPEM A ROMLÓ ÁLLAPOTÚ MŰEMLEK MEGÚJULÁSA.

B. BENKHARD LILLA – MENTÉNYI KLÁRA

Átfogó jellegű tapasztalat az is, hogy a felújítások, műemlék-helyreállítások – és ez Vas megyére talán fokozottabban jellemző, mint más területekre – száma összességében ugyan nem csökkent, színvonaluk azonban igen. Ennek, mint tudjuk, több oka is van. Az egyik és elsődleges a korábbi időkkel szemben az alapos és részletes helyszíni épületkutatások sajnálatosan csekély száma, a műemlékekkel foglalkozó építésztervezők többségének hozzá nem értése, továbbá az építési gyakorlat rohamosan romló minősége. Az utóbbi egy, másfél évtizedben egy-két kivételtől eltekintve (pl. Kőszeg: vár, EU-s pályázat) már csak helyi, esetleg megyei építést foglalkoztatnak a tulajdonosok. A határ közelsége miatt ehhez még hozzájárul a szomszédos Ausztriából beszerezhető olcsó, előre gyártott építőanyagok (vakolatok, festékek, burkolóanyagok, nyílászárók, stb.) egyre

nagyobb mértékű alkalmazása. A megye műemlékeinek állapotában és a velük való bánásmódban megfigyelhetők bizonyos, egymástól jól elhatárolható csoportok. Az egész ország területén általános, és itt is jellemző, hogy bizonyos típusú, funkciójú épületek sorsa kedvezőbben, másoké szerencsétlenebbül alakul. Úgy tűnik, ez mindenekelőtt azon múlik, mekkora épületről van szó, milyen célra használták a rendszerváltás előtti időkben, és milyen szándékok körvonalazódnak körülötte manapság. A megye pusztán földrajzi helyzetéből adódott – a nyugati határszél közvetlensége miatt –, hogy a rendszerváltás előtt egyes területei (a határhoz közel esők) szinte megközelíthetetlenek voltak, de paradox módon éppen ez teremtett kedvező körülményeket az épített örökség fennmaradása számára. (Pl. Olmód községben építési tilalom volt érvényben, illetve a meglévő

felújítását is korlátozták, Horvátzsidányba csak a személyi igazolvány leadásával lehetett eljutni, Velemér, Szentpéterfa határárt pedig szintén csak különleges engedély birtokában lehetett átlépni.) Mindebből adódott, hogy a rendszerváltásig lényeges építkezés, felújítás, átalakítás, főleg magánkezdeményezésből, nem vagy alig történt (kivételet képezett Kőszeg belvárosának felújítása).

Az 1990-es évektől gyökeres átalakulás következett be. Elemi igényné vált a fél évszázados elzártságból való kilépés. Ezen belül természetes, hogy a – folyamatosan azonos rendeltetésű – templomok esetében tapasztalható a legkisebb mértékű változás, de a fent leírt tendencia velük kapcsolatban is megfigyelhető. A 2000-es évek derekán például kutatás nélkül újjították fel kívül-belül a búcsúi középkori templomot, ahol azon túl, hogy ezáltal elvesztek az építészettörténeti ismer-

reték, a belső tér kialakítása nívótlanra sikerült. Más típusú gondot jelent, hogy Szentivánfán (ma Urai-újfaluhoz csatolt régi falu) a gyönyörű, középkori eredetű, barokk templomnak csupán a homlokzata készült el jó minőségben, belső tere – a kutatást követően – 15 éve üresen áll. Értékes barokk berendezésének egy részét restaurálták, más része egy helyi raktárban, részben összetörve várakozik ugyanerre. Esetében lassú javulás várható.

Sajnálatos módon az utóbbi időben erőteljesen megszaporodtak a tempolmi műkincslopások is (pl. Szentivánfa, Csemeszkopács, Celldömölk, Kőszeg; Kálvária-templom stb.).

A tettesek sokszor hamarabb juttatják át a határon az értékes tárgyakat, mint ahogy a hívők közössége felfedezi a hiányt.

Kirívó eset az értékes, belső díszítőfestéseit még részben őrző, egykorú melléképületeivel együtt 1858/59-ből fennmaradt kőszegi romantikus zsinagóga. A különleges, ellipszis alaprajzú imaház ugyanis a teljes pusztulás határán áll. A vagyonátadás idején először a város, majd a kincstár adott túl rajta, jelenleg – az egykor funkcióját és stílusát tekintve is összetartozó épület-együttes – egymástól elszakítva, két külön magántulajdonos kezében van, maga az imaház magas jelzőloggal terhelve. Küzdelmeink ellenére teljes reménytelenségben várja sorsa jobbra fordulását. Az utcai melléképületeket (talmud-tóra terem, tanítói lakás, illetve gondnoki lakás) tulajdonosaik ugyan műemleki kutatást követően három évvel ezelőtt nagyrészt felújították, ugyanakkor azóta is üresen, funkció nélkül hagyták. Dicséretes azonban, hogy őrzik, gondozzák a más kezében lévő, elhanyagolt zsinagógát is. Jó példa lehet viszont a bői római katolikus templom, amelynek vadozatú külső homlokzat helyreállítását alapos kutatás előzte meg. A feltárt, restaurált és kiegészített déli kapu-

val együtt a középkori állapotot bemutató homlokzatszakasz megoldása elfogadható, jó megoldásnak tűnik. A felújítás a belsőben azonban már csupán a vakolatok javítására szorítkozott.

Ha közelebbről nézzük, a kisebb, vidéki kúriák sorsa vegyes. Némelyeket, mint például a csöngői Csáfordi-Tóth-kúriát, tulajdonosa szépen és igényesen, saját lakás céljára újította fel. Szerencsés módon tetőterét nem építette be. A szomszéd telkek bevonásával rendezte a környezetet, s a munkálatokat szakavatott kivitelezőre bízta. A belsőben az eredeti terek megtartása mellett a részletekre is nagy hangsúlyt fektetett (nyílászárók, falfestések, kályhák). A munkálatok a Nyugat-dunántúli Regionális Iroda felügyelete mellett folytak, s immár a teljes befejezéshez közelednek.

Elhagyottan áll viszont a szép stukkós emeleti boltzatokkal rendelkező, hasonló méretű, de emeletes karakói ún. pálos kolostor, vagy Ostffyasszonyfán a Wörös-kastély. Félig beszakadt boltzatokkal vegetál a kemenespálfi Révay-kastély, melynek gazdasági épületeiben ugyan az eredeti funkciónak megfelelően, de méltatlan körülmények között, állatok tartanak. Már életveszélyes a szintén kisebb méretű, vasszilvágyi Bezerédy-kastély.

Általános megoldás, hogy a városi lakóházaknak újabban sokszor csak a külső homlokzatait újítják fel azért, hogy ne tűnjön fel rögtön belső állapotuk. Szombathelyen kiglancolták például a megújult Fő tér körüli házakat, legtöbbször azonos máz-

▼ *Kemenespálfa, Révay-kastély istállója (M7772)*

▲ *Sitke, római katolikus templombelső (M8059)*

► *Torony, Pick-kastély (M10888)*

zal nyakon öntve, egyedi jellegzeteségeik figyelmen kívül hagyásával (pl. Fő tér 8.). Kőszegen az egykori Úri utcában álló ún. Chernel-palota (Chernel utca 10.) külső-belső homlokzatait – tudományos kutatás után – a tulajdonos magyar állam egy teljes felújítás reményében elvégeztette, de felújításra már csak az utcai homlokzaton került sor. A ma már szinte üresen álló barokk palota udvara, kapualja, és azóta belső tereinek nagy része is elhanyagolt állapotban van. A szintén az állam tulajdonát képező Kőszeg, Gyöngyös utca 1. lakóépületnél még szomorúbb a helyzet, itt csak a tető felújítására került sor, s a 2001-ben megkutatott utcai homlokzatok is

tovább pusztulnak. Hogy a jó példákat se hallgassuk el, a közelmúltban a Kőszeg, Jurisics tér 14. társasház többségi tulajdonosa magára vállalva a teljes önrészt, pályázott, és – kutatásra is támaszkodva – nem csupán a tér felé néző homlokzatot, de az oldalhomlokzatot, a kapualjat és az udvari falakat is helyreállította, szakemberrel restauráltatva többek között az itt lévő loggia sgraffito díszítését. Remény mutatkozik a szintén kőszegi, a domonkos apácák Gyöngyös utca 2. szám alatti épületének teljes helyreállítására is. Az utcai homlokzatok felújítása megtörtént, az udvaron álló, pusztuló klasszicista kerti lak (később kápolna) állagmegóvása vis maior keretből elkészült, 2009-ben. Teljes befejezése annak ellenére várat magára, hogy a műemléki felügyelő még a „balsorsú műemlékek” javára ren-

dezett 2010. évi jótékonyági bálra is benevezte, sajnos sikertelenül. Nehéz helyzetben vannak azok a városok, ahol jelentősebb emlékek is találhatóak. Itt szintén leginkább a pályázati pénzekre számítanak, de már az önrész összegyűjtése is komoly gondot okoz. Hiába tartozik ugyan állami fennhatóság alá egy-egy nagyobb épület, mégis azok használják, akik sokszor nagyon rossz körülmények között ott élnek. Kőszegen, a régészeti feltárást követően, a közeljövőben ilyen forrásokból, nagyjából egyszerre újul meg a Jurisics tér burkolata és a vár. Körmenten azonban, ahol pályázati pénz csak a városi térre jutott, a Batthyány-kastély 11 épületből és hatalmas kertből álló barokk épületegyüttese méltatlanul elhanyagolt, és mivel nagyrészt üres, rohamosan pusztul. Itt a kezdeti komoly szándékokat – 2003-2007 között több részletben alapos helyszíni épületkutatás és régészeti feltárást kezdődött – követően elfogyott a pénz és a lendület, a kiemelkedő fontosságú műemlék véleményünk szerint állami gondoskodást igényelne.

A kastélyok esetében különböző tendenciák érvényesülnek. Némely esetben, mint Körmenten is, elindult a kutatás és a helyreállítás, de félbemaradt (pl. Jánosháza, Erdődy-kastély). A vépi Erdődy-kastélyt az 1960-as évek elején – mondjuk ki, gyenge kutatást követően – kollégium céljára (rosszul) hasznosították ugyan, megújítására azonban nincs pénz, ezért az itt működő mezőgazdasági iskola elhagyta a főépületet, és a parkot tönkretéve hozott létre saját számára több modern létesítményt.

Amennyiben van elegendő pénz a felújításra, sokszor csúnyán és lehetetlen módon kiforgatják az épületet önnön mivoltából. Ahogyan például a szombathelyi Reissig-kastélyt, ahol előzetes kutatásra annak ellenére sem kerülhetett sor, hogy már az

első helyszíni szemlén kiderült, az épületben XVI. századi tömegek és részletformák rejtőznek. Csak a váza maradt meg, belül kisebb terekkel agyonosztogatták, nyílásrendszerét átalakították. Olyannyira megváltozott, hogy felmerülhet a műemléki védelem törlésének gondolata is. (Igaz, az épületnek az 1960-as években, egy rossz szakmai döntés révén, hosszú időre megszűnt a védettsége.) Hasonlóképpen méltatlanul bánt a műemlékkel a toronyi Pick Vilmos-kastély magántulajdonosa, aki a téglalap alaprajzú, emeletes épület homlokzata elé egy sosemvolt portikuszt építtetett betonból, a tetőzet közepére, csillogó sárgaréz hagymakupolát helyezett, belső osztófalait pedig keskeny csúcsíves nyílásorokkal törte át – a „hangulat” kedvéért –, tudomásunk szerint a regionális iroda folyamatos tiltakozása ellenére. Csúnyává és jellegtelenné vált a mesterháza Jekelfalussy-kastély, miután tulajdonosa kívül-belül „kivasalta”, modern műstukkós álmennyezettel csökkentve például a szobasor belmagasságát.

Jó példa viszont a büki Szapáry-kastély, amely pedig méreteit tekintve sem tartozik a legkisebbek közé. Itt volt helyszíni kutatás, és a tulajdonos hallgatott is a szakemberekre. A homlokzatokat szépen állították helyre, a falképeket, stukkókat restaurálták, a parkot gondozták, és még a modern hozzátételek is igényesek. Egyedül az ablakok esetében emelhetünk kifogást, ugyanis általános csere történt, és az új nyílászárók méretei vastagabbak lettek, mint az eredetiek voltak. Leginkább ebben a csoportban fordul elő, hogy a jelenlegi tulajdonosok senkit (még a hatóságokat, a helyi önkormányzat vagy a KÖH képviselőit, így minket) sem engednek be, ugyanakkor folyamatos építési munkálatokat végeznek (Nemeskolta, Vidos-kastély, Ikervár, Batthyány-kastély, Meggyeskovácsi, Bejczy-kastély, stb.). Talán a legrosszabb a népi épületek helyzete, mivel azok általában nem időálló anyagból készültek. A boronafalas pincék nagy részének már csak hűlt helyét lehet találni a szőlőhegyeken. A rendszerváltás előtt, a 60-as évektől folyamatos felmérés és ellenőrzés volt, mind az akkor még meglévő népi csoport, mind

a területileg illetékes múzeum részéről, de ez mára már megszűnt. Az élet változása, a gazdálkodás modernizálása, a határok megnyitása után ezek az építmények pusztultak/pusztulnak el legelőször (pl. Vaskeresztes, Fő utca 13.: tyúkól, Fő utca 85.: méhes, Horvátlövő, Petőfi utca 4.: pajta, Püspökmolnári, Kossuth u. 165.: méhes, Szalafő, Felsőszer 5.: lakóház, stb.). Csehi boronafalas pajtájának (Szőlőhegy 58.) törlése legutóbb már megtörtént. Általában jellemzőnek mondhatjuk, hogy nemcsak védeni, de törölni is nehéz, sokszor évekig tartó folyamat. Itt joggal képezzük meg, hogy a törlésekkel kapcsolatban neheztette a helyzetet, hogy régebben a látómezőnkbe kerülő épületet gyorsan fel lehetett terjeszteni törlésre, majd az elmúlt években többet összegyűjtve, elnöki hatáskörben kívántak erről intézkedni. A védek a minisztériumban túl sokáig várnak aláírásra, az ideiglenes védelmek kijátszhatóságát pedig a kőszegi posztógyár felháborító lebontása példázza. Típusuktól függetlenül áldatlan állapotban vannak azok az épületek is, amelyek egy-egy településtől távol, az erdőben, mezőn várnak soha el nem érkező jobb sorsukra, mint például a valamikor jelentős XIX. századi majorsági épület Csehimind-

szent-Potyrózsamajorban. Ezeket csak kirándulás keretében, gyaloglással lehet vagy egyáltalán nem lehet megtalálni, mint például az alsóújlaki Bezerédj-vízimalmot. Talán közvetlen határ menti helyzeténél fogva még tragikusabb a pornóapáti majorság állapota, több szakasza tető nélkül áll, illetve már össze is dőlt. Az emlékek között meg kell említenünk az ún. kisémlékeket (út menti keresztet, oszlopokat, stb.) is, melyek állapota szintén változó. Vannak romjaikból szakszerűen megújított darabok (pl. Felsőszőlők, út menti kereszt Mária- és Krisztus-szoborral), vastag festékmázzal leöntött példányok (pl. Karakó, Szent Flórián-szobor) és teljesen elhanyagoltak (Répcseszentgyörgy, Mária-szobor) egyaránt. Összefoglalóan elmondható, hogy a Vas megyei műemlékek helyzete az utóbbi két évtizedben jelentős mértékben romlott, mintegy 40 százalékuk veszélyeztetett, illetve rosszul, méltatlanul megújított, hasznosított. Sajnos a fennmaradó 60 százalékkal kapcsolatban sem lehetünk maradéktalanul elégedettek, a régebben felújított épületek folyamatos karbantartást igényelnének, a még el nem rontottak pedig gondos odafigyelést. A bevezetőben említett általános jelenségre kell visszautalnunk a rendszeres karbantartásra vonatkozóan, főleg a városokban,

valamint a népi emlékeknél, és ez egyértelműen a pénz hiányával függ össze. A rendszerváltást követően egyfelől az addig tanácsi tulajdonban lévő épületek megvásárlására (de nem karbantartására) törekedtek az új tulajdonosok, másfelől – a helyi ingatlankezelő szervezetek megszűnésével, hatáskörük csökkenésével – az önkormányzati tulajdonba került épületek gondozása is erősen megcsappant. Az utóbbi évek nehéz gazdasági körülményei csak rontottak a helyzeten.

A probléma oka többek között a nagyszámú műemlék (749), melynek elhelyezkedése nagy területen oszlik el (talán ez a megye vezet az egy település egy műemlék versenyben), valamint a kis létszámú területi felügyelői gárda megléte és személyi állományának folyamatos változása (a már amúgy is csökkentett, egykori három főből két személy állandóan változott, jelenleg két főre zsugorodott, miközben sajnálatos módon az irodavezető elhunyt). A népi felügyelői poszt megszűntével a sokszor elszórt, településtől távol eső apró műemlékekre már senkinek sem maradt energiája. Mint fentebb jeleztük, megmaradásuk korábban – természetesen más tényezők mellett – pontosan a célzott és folyamatos figyelmen is múltott.

A régiós rendszer kialakítása óta

az egységes elveket még nehezebb kialakítani, a leterhelt felügyelők közül csak a „régimotorosok” tartják szükségesnek a folyamatos tudományos kutatást. A legutóbbi években, „a műemlékektől távol tartott kutatói jelenlét” nyomta rá a bélyegét a helyreállításokra, félő, hogy most az ország rossz anyagi helyzete és a műemlékvédelem intézményrendszerének szétdarabolása fogja jobb esetben lassítani, rosszabb esetben lehetetlenné tenni a védett épületek szakszerű védelmét.

A magunk részéről örülünk annak, hogy minden nehézség ellenére jó együttműködés alakult ki a Nyugat-dunántúli Irodával, amit szeretnénk megtartani a jelenlegi szétválás után is. Különösen fontosnak tartjuk, hogy a még érintetlenül megmaradt műemlékekre és belső tartozékaikra nagyobb figyelem forduljon. Számos más példa is szóba kerülhetne, közülük most a sitkei római katolikus templomot emeljük ki, ahol a színvonalas és érintetlen építészeti részletek, valamint a kiváló minőségű berendezések mellett ritkaságszámba menő tárgyak (pl. hűsvéti álló kereplő) is megmaradtak. ■

▼ *Kőszeg, Jurisics tér 14., felújított udvari bomlokzatok, loggia restaurálás előtt (M7867)*
Fotók: B. Benkhard Lilla

HEJ, BIHARBOJT, BIHARBOJT...

BOJT HAJDÚ-BIHAR MEGYE LEGKISEBB FALVAI KÖZÉ TARTOZIK. ZSÁKUTCÁS TELEPÜLÉS, MELY SOKÁIG MEGŐRIZTE A RÉGI IDŐK, KASKÖTÉSBŐL GAZDAGODÓ „SELYEM-BOJT”-JÁNAK MÓDOS GAZDAPORTÁIT.

PATAKY EMŐKE

A kerekoszlopos tornácú nagy lakóházak, „kőlábas” kerítéssel, „kőlábas” ikergórékkal, tágas udvarukon különleges „kőlábas” galambdúccal, sütőházaikban hatalmas búboskemencével adták a porták jellegzetes építményeit. Ezekből néhány képet láthattunk az 1970-es évek néprajzi kiadványaiban, amelyek felkeltették érdeklődésemet. Műemlék nem volt a faluban, a helyi védelem megteremtése akkor még csak érelődött országszerte.

1994-ben a megyei és a helyi önkormányzat segítségével, a DEMF (akkor a debreceni Ybl Miklós Műszaki Főiskola) építészhallgatókból álló lelkes kis csapatával, vezetésemmel, kutató-felmérő munkát végeztünk a helyi védelem kialakításához. Két hét alatt gazdag anyag gyűlt össze, felmérési rajzok, grafikák, térképek, fényképek. A rajzokról másolatok készültek, de a fényképeket még kartonra ragasztottam és kézzel írtam föl. A Szentendrét és Lipcsét is megjárt „kézi gyártású” dokumentáció elismerést váltott ki, a fényképek színe-javából kiállítás született, a Bojti Művelődési Ház bensőséges keretek között mutatta be népművészeti vásárral összekapcsolva.

► *Interiőr*

Fotó: Virányi Zsolt

▲ „Kinyílt” a kerekoszlopos tornác
▶ Asszonyok a megnyitón

Fotók: Pataky Emőke

Akkortájt azonban a helyi és a műemléki védelem ideje még nem érkezett el.

2007-ben *Vass Mária* polgármester asszony, aki már előzetesen ismerte a felmérési anyagunkat, felhívott, hogy eladó egy szép ház, alkalom kínálkozik tájház létrehozására, nézzem meg, mit kellene tenniük. Ettől kezdve felgyorsultak az események. A Kossuth utca 40. szám alatt álló porta jó választásnak bizonyult.

A lakóházat 1900-1910 közt, az ismert és háromszáz éve a faluban élő Búthy-család egyik tagja, az utolsó tulajdonos édesapja, *Búthy Sándor* építtette nevezetes ács- és kőművesmesterekkel, *Resch István*nal és *Nagy Gáspárral*. A mesterek ekkor Bojton laktak, és több házon felfedezhető az általuk készített ké-

sei historizáló vakolatdíszítés az oszlopokon, a kihúzott párkányokon és az oromzatokon.

A vályog-tégla vegyes falú ház háromosztatú, alföldi típusú, szabadkéményes, kétkemencés volt. Napjainkra megmaradt az egyik kemence és „bebótolva” a hajdani szabadkémény. Oldaltornáca széles, széppé teszi az öt vastag, kerek téglaszlop, klasszicista, toszkán fejezettel.

A tornác végén beépített hombárokkal nagy magtár nyílik, innen vezet föl a falépcső a padlásra. A sárpadlás óriási belterét szarufás fedélszék adja, melyet négyállásonként ollóságas támaszt.

A keskeny telken, elég szorosan a ház mellett épült az utcafrontra a nyári konyha kisebb sifonkemencével. A ház mögé került az ólágóré és az istálló.

A porta néhány átalakítást ugyan megélt, de mindez helyrehozható volt. Tehát minden tekintetben alkalmas volt a tájház kialakítására.

„Ahol bizonyára sok gyerek fog szőni, kosarat fonni, molnár-pogácsát sütni, vagy ahol a bojti öregek-fiatalok jólesően nekidőlhetnek a forró boglyakemencének.”

A bojti jellegzetességek közül csak egy hiányzott, a „kőlabas” galambdúc. De erre is kínálkozott megoldás. A Búthy-ház helyi védelmét megszavazta a testület. Ugyanakkor – javaslattal és leírással – műemléki védelemre is felterjesztettem. Úgy véltük ugyanis, hogy a megvásárolt porta helyreállítása nem valósítható meg a műemléki értéket őrző színvonalon, ha terv nélkül, pusztán ötletszerű javító munkákat végeznek el rajta. *Virányi Zsolt* hamarosan elkészítette a felújítási tervet, és a Bojtért Alapítvány a nyertes vidékfejlesztési pályázattal ennek nyomán

indította el a kivitelezést 2010 tavaszán. Bojt szerencsés volt abban is, hogy a kivitelezési vállalkozás bősziorményi mesterei nagy szakértelemmel végezték munkájukat a népi műemlékvédelem követelményeinek megfelelően. Adódtak nehézségek, amelyeket – túl a terveken – a sok helyszínelésen kellett közösen megoldanunk. Már a munka kezdetekor, a feltáráskor olyan súlyos hibákra, veszélyekre, átalakításokra derült fény, amelyeket nem lehetett előre sejteni, és azonnali átgondolást, döntést igényeltek. Ezek egyike volt a hátsó tartófal egy szakaszának teljes újraráépítése és a tornác kései, leváló, kidőlő téglamellvédje megtartásának kérdése. Közös elhatározással elbontása mellett döntöttünk, és ezzel a tornác oldalán feltártuk a szép oszlopsor eredeti arányában. Sikerült „elcsípni” egy szakaszon a párkány gazdag tagozatát, melyet végigfuttatva, árnyékcíkjával emelte a homlokzat megjelenését. Egy elpusztult bojti portáról idehoztuk, áttelepítettük annak egyetlen megmaradt építményét, a galambdúcot. Felépítésével igazi bojti jellegzetességét kapta meg a Búthy-ház.

Közben lázas gyűjtőmunka folyt a tájház berendezésének megteremtéséért. Kolozsvári István etnográfus irányításával az alapítvány lelkes tagjai az utolsó hajrában a kemenccs szobát és a pitvar-konyhát szinte teljesen bebútorozták, értékes tárgyakkal gazdagítva a módos paraszti enteriőrt. Még a felújított istállóban is megindult egy, a falu régi nevezetes, kaskötő mesterségét bemutató kiállítás-kezdemény, mely a későbbiekben, további gyűjtéssel megyei érdekesség lehet. Az első szobában, ahol iskolásoknak lesz kézműves-foglalkozás a jövőben, időszaki kiállítás nyílt helyi mesterek alkotásaiból. További tervek szerint a bojti fotókiállításom képanyaga kerül a szoba hátsó falára. 2010. október 23-án, a forradalom nemzeti ünnepéhez még két esemény kapcsolódott Bojton. Egyik az elszármazottak első találkozója, a másik a tájház megnyitása. A Búthy-ház, immáron tájház, hóféhéren ragyogott. Igen sokan gyűltünk össze az udvaron a megnyitó ünnepségen. Táncok, nóták, szavaltok, dicséretetek közepette kisütött a nap, megjelentek a galambok....

▲ *Korsókkal, fazekakkal, küsszékekkel megtelt a kéményaljja*

Fotó: Virányi Zsolt

és én életemben először megnyithattam egy olyan tájházat, melynek születését végigbábáskodtam. Valaha, egyik kollégánk figyelmeztetett, vigyázzunk, a műemlékvédelem nem mindig „diadalmenet”. Olyan komoly megpróbáltatásokon túl, amelyeket a népi műemlékvédelemben töltött tizenöt évem alatt kellett megélnem, én a bojti megnyitót bizony diadalnak éreztem. Biharbojt, Selyembojt, a kis falucska közössége hittel, szeretettel, igazi lokálpatriotizmussal, nemes célokért küzdve, szép példát mutatva hozta létre – mindannyiunk örömére, meglelégedésére – azt a helyet, ahol őseik életere megelevenedik. Ahol bizonyára sok gyerek fog szőni, kosarat fonni, molnárpogácsát sütni, vagy ahol a bojti öregek-fiatalok jólesően nekidőlhetnek a forró boglyakemencének, miközben kinn a kólábas galambdúcon, a bojti „megalit”-on, burukkolnak a galambok... ■

Miért éppen Ausztria?

PASZTERNÁK ISTVÁN

Emlékszem, 1989-90 felemelő hónapjaiban a rendszerváltást szorgalmazó pártok között nem abban volt a vita, hogy rövid időn belül utolérjük-e Ausztria fejlettségét, hanem hogy hány év alatt... Valahol mindig zsinórmértéknek számító nyugati szomszédunk, még ha csak tudat alatt is. Generációmnak maradandó élménye az a nehezen leírható érzés, ami a Hegyeshalmot maga után hagyó utast már Miklóshalmán (a határőr pecsét szerint: Nickelsdorfban) elfogta: hogy minden lehet rendezett, szépen nyírt, újonnan festett, ápoltság. Az eufória, persze, hazafelé fordított érzésbe csap át. Hajlamosak vagyunk lemaradásunkat valamilyen kézlegintésszerű „ó, ott minden más” vagy „ott minden könnyebben megy”, esetleg „nem lehet összehasonlítani a két országot” felületességgel elütni. Még szakmai konferencián is el-elhangzik az ott a műemlékekre fordítható „sokkal több pénzre” vagy a „600 éve nyírt gyepre” utalás, úgy is, mint magunknak gyakran könnyű felmentést kínáló toposz. De tényleg pusztán erről van szó? Sok esetben tényleg igen. De meggyőződésem szerint számos egyéb, egyáltalán nem anyagi gyökerű különbséget is felfedezhet a problémák valódi gyökerére is kíváncsi szemlélő.

De hogy kerülök én a képbe? Az a szerencse ért bennünket, hogy 2008-2009-ben, feleségem Erasmus-ösztöndíjának hála, fél évet tölthettünk Ausztriában, közelebből a frissen kicsinosított Linzben, Európa akkori kulturális fővárosában. „Lakva ismerhettem meg” hát az országot. Persze, különösen azt figyeltem, hogyan bánnak ott épített örökségükkel: mi módon használják, építik át, támogatják, hogyan megy az állami szerepvállalás a műemlékvédelemben. Sokat gondolkodtam azon, mi is lenne a lényege az ottani és a hazai bánásmód különbségének. Röviden azt kérdeztem magamtól: „Mi a furcsa ebben az országban?” Nem tudtam hamar megfogalmazni a választ, de végül talán sikerült eltalálnom a lényegét: kelet-európai szememnek az volt a furcsa odaát, hogy minden az volt, aminek látszik. A rendőr az utcán látvá-

nyosan védte a rendet, az orvos meggyógyított, a városközi hivatalnok csendes, villámgyorsan, idegen nyelven és mosolyogva intézte el az ügyemet. Semmi rongyozás, semmi alakoskodás... Ugyanez van az osztrák örökségvédelemben is. Visszatérve a különbségekhez: jártamban-keltamban számos olyan apróságot, ínycségeket, szakmai fogást láttam, ami a mienktől eltér. És ma sem akadályoz(na) meg senki minket abban, hogy mi is úgy csináljuk. Ja, és pénzbe sem kerül(ne). Sokszor járt a fejemben, hogy ezt vagy azt otthon mindenkinek látnia kellene... No persze, odaát sincs mindenhol kolbászból, esetleg húskenyérből (Leberkäse – borzasztó!) a kerítés. Számos rossz, vagy kifejezetten nevetséges megoldást láttam a gótikus kőkeretes garázsbejáratról a neobarokk McDonalds-cégéig. Néhány hónapja a facebook.com közösségi oldalon ezekkel az élményeimmel traktálok barátaimat, ismerőseimet, 1 kép + 10-15 mondat. (Sokszor a kommenteken jobban szórakozom, mint az eredeti íráson!) E számtól lehetőséget kaptam arra, hogy az Örökség lapjain folytassam ezt a félig komoly, virtuális körutazást Ausztriában – remélem, mindannyiunk szórakoztatására, néha talán épülésére is. Persze, mindez nem jöhetett volna létre, ha nincs néhány ember, akik segítségemre voltak ebben a felejthetetlen fél évben. Legelőször is állandó kiránduló társam: feleségem, az akkor épp Borcsa lányunkat a szíve alatt hordozó Paszternákné Tóth Júlia, akit joggal megnevezhetnék akár szerzőtársamnak is. Köszönettel tartozom a KÖH akkori elnökének, dr. Mezős Tamásnak, amiért e szokatlan hosszú szabadságot (=korábbi években összegyűlt szabadnapjaim kivételét) lehetővé tette számomra. Nagy-nagy köszönet illeti miskolci munkatársaimat, akik távollétem alatt „tartották a frontot” helyettem is, és akik sokszor jártak fejemben odakint. Hálás vagyok végül Prof. Dr. Wilfried Lipp úrnak, a Felső-ausztriai Landeskonzervatoramt vezetőjének, amiért hozzájárult, hogy munkájukat „belülről” is megismerhessem.

AZ INN

SCHÄRDINGNÉL

Sokunk gyerekkori élménye volt a Petőfi adón (akkor még csak ez volt, meg a Kossuth, és a „Harmadik Műsor”, a gyengébbek kedvéért: a későbbi Bartók) 3/4 2-kor az Időjárás- és vízállásjelentés. Ez akkoriban nekem, álmodozó gyereknek legalább két okból is érdekes volt: 1./ Csak ez a program nevezte eredeti magyar nevén a trianoni határon túli helységeket: a Szamos Désnél, a Kraszna Alsószopornánál, a Berettyó Szalárdnál, Munkács, Dévény, Tittel, Bezdán, Apatin, Újvidék, Orsova. Hm... 2./ Fel-dunai, osztrák, német városneveivel eszünkbe juttatta, hogy a külföld nem egyenlő a Béketáborral: Csehszlovákiával, az NDK-val, stb. Ilyen fix vízállás-leolvasó hely volt Schärding. Akkoriban persze, álomban sem gondoltam volna, hogy egyszer eljuthatok ide. Schärding

remek, középkori eredetű város – városfalak, bástyák, templom, vár, ami csak kell ilyenkor – az Inn jobb partján. A túloldal már Bajorország! Tulajdonképpen Schärding is bajor város volt, csak az újkorban csatolta az örökös tartományaihoz valamelyik Habsburg. Ez azért jó, mert – bajor szokás szerint – így jött létre hihetetlen sok sörfőzde, amelynek sok évszázados hagyományait az itteni bajoros osztrákok igencsak komolyan veszik. Sosem felejttem el, hogy a belvárosba vezető, ép középkori kapubástya, a Linzer Tor mellett álló óriási turista-infó tábla még véletlenül sem a kaput mutatja be. NEM. Azt a remek, de maximum 150 éves sörfőzdeépületet, ahol a híres Kapsreiter sör készült néhány évvel ezelőtti megszűnéséig :-)) Hát, így is lehet! Hogy az Országos Vízjelző

Szolgálat elődjének bőven lehetett dolga Schärdingben, jól mutatja a város túlsó, az Innre nyíló kapuja. A Wassertor falán a több évszázad óta kihelyezett, döbbenetes árvízszinteket mutató táblácskák sora látható. Sok más csoda is van Schärdingben, de erről majd legközelebb... ■

AZ ANGOL MODELL

DR. ANTHONY STREETEN, AZ ENGLISH HERITAGE KÖZÉP-ANGLIAI IRODÁJÁNAK IGAZGATÓJA RÉGI ISMERŐSE, MONDHATNÁNK BARÁTJA A MAGYAR ÖRÖKSÉGVÉDELEMNEK ÉS JÓ NÉHÁNY KOLLÉGÁNAK, HISZEN 1998 ÓTA DOLGOZUNK EGYÜTT, ALKALMANKÉNT TANULMÁNYOZVA AZ ANGOL ÖRÖKSÉGVÉDELEM GYAKORLATÁT, SZAKMAI TEVÉKENYSÉGÉT. AMIKOR NÉHÁNY HETE A VÁLTOZÓ TÁRSADALOM – VÁLTOZÓ MŰEMLÉKVÉDELEM KONFERENCIA ELŐADÓJAKÉNT BUDAPESTEN JÁRT, AZ ANGOL ÖRÖKSÉGVÉDELEM AKTUALITÁSAIRÓL SZÁMOLT BE HIVATALUNKBAN IS.

RÁCZ JOLÁN

Az English Heritage (EH) Anglia örökségvédelmi hivatala, a kormányzat törvényesen felhatalmazott tanácsadója minden olyan kérdésben, ami a műemlékvédelem és a régészet széles értelmezett tárgykörébe tartozik.

Szakmai tanácsai négy fő irányban sugározzák az örökségi helyszínek-

„Ha az emberek értékelik az örökséget, akkor tenni is akarnak érte. Ha tesznek érte, akkor elősegítik, hogy a többi ember is örömet leljen benne. Ha örömet lelnek az emberek az örökségben, akkor egyre többet akarnak majd tudni róla, jobban meg akarják érteni. S ha megértették, akkor jobban fogják azt értékelni is.”

Dr. Anthony Streeten, az English Heritage közép-angliai irodájának igazgatója

kel kapcsolatos legfontosabb szempontjaikat: rámutatnak, segítenek megérteni, miben rejlik egy-egy helyszín valódi jelentősége. Elemzik, hogy milyen hatása lesz annak, amit az adott helyszínnel a tulajdonosok, kezelők, befektetők vagy fejlesztők tenni szándékoznak. Ezután közösen áttekintik a helyszínre vonatkozó különféle szabályozásokat és szakmapolitikai anyagokat. Végül mindezek tükrében alakítják ki az örökségi

helyszínnel kapcsolatos álláspontjukat, amely természetesen összhangban van az English Heritage általános szakmai elveivel.

Ebben a munkában az EH segítségével van a tanácsadó testület, a szakreferensek köre. Munkájukat sokszempontú megközelítéssel, és saját tevékenységük hatékonyságának folyamatos megfigyelésével végzik. A történeti környezetre az EH széles látókörben tekint. Az értelmezés szerint a történeti környezet hozzájárul a fenntarthatósághoz, az egészséges és jó életkörülmények megteremtéséhez, a gazdasági fejlődéshez, és nem utolsósorban a helyi vagy nemzeti büszkeséghez és összetartozás-érzéshez.

Van egy remek, szemléltető erővel is bíró ideájuk, az „örökség-kör”, mely azt mutatja be, hogy ha megfelelő módon ösztönözzük és tudatosítjuk a társadalom legtágabb köreiben – tulajdonosok, helyi hatóságok, civil és önkéntes kezdeményezések, szakmai intézmények és támogató szervezetek – az örökség fontosságát, akkor az önmagában megteremtheti az örökség fennmaradását. Az „örökség-kör” mentén „állomások” találhatóak: ha az emberek értékelik az örökséget, akkor

teni is akarnak érte. Ha tesznek érte, akkor elősegítik, hogy a többi ember is örömet leljen benne. Ha örömet lelnék az emberek az örökségben, akkor egyre többet akarnak majd tudni róla, jobban meg akarják érteni. S ha megértették, akkor még inkább értékelik. És a kör így forog tovább... az örökséget pedig egyre erősebb védőháló övezi.

Ezt a körforgást is elősegítendő, az English Heritage következetesen végiggondolt, dokumentált és széles körben publikált szakmapolitikai elvek alapján működik. Ily módon reagál a gazdasági, a társadalmi és az ökológiai környezet állandó változásából adódó újabb és újabb kihívásokra.

2000-ben az EH-t irányító minisztérium (DCMS) felülvizsgálta a történeti környezetet befolyásoló iránymutatásokat és végrehajtási rendelkezéseket. A munkába a műemlékvédelmi szakmán túl bevonták a természetvédelmet, a turizmust, a központi és a helyi önkormányzatokat, műemlék-tulajdonosokat, vállalkozókat, szakmai és civil szerveze-

teket. A felülvizsgálattal párhuzamosan közvélemény-kutatást is végeztek. Arra kerestek választ, vajon milyen a lakosság viszonya a történeti környezethez, s milyen értéket tulajdonítanak az őket körülvevő historikus környezetnek.

A felülvizgatási munka és a közvélemény-kutatás közös eredményeit összefoglaló munka, a *Power of Place: the Future of the Historic Environment* (A hely ereje: a történeti környezet jövője). A dokumentumban tizennyolc komplex ajánlást fogalmaztak meg, valamennyihez akcióterveket dolgoztak ki. S a hetvenöt akciótervnek pontos „címezete” van. Tehát meghatározza a felelősséget, a feladat elvégzésének szereplőit. Legyen az a kormányzat, a helyi önkormányzat, a műemlékvédelmi szakma, az oktatás, a tulajdonos, stb.

A *Power of Place*-ben megfogalmazott ajánlásokat elfogadva a kormányzat 2001 végére elkészítette a *The Historic Environment: A Force for Our Future* (A történeti környezet: összefogás a jövőnkért) című doku-

mentumot, amely tartalmazza a kormányzatnak a történeti környezetre vonatkozó álláspontját. S ez a kormányzati állásfoglalás nemcsak a felettes minisztérium, de a többi kormányzati testület számára is elsődlegessé teszi azt a szemléletet, melynek lényege a történeti környezet elfogadása kulturális és gazdasági erőforrásként.

Ehhez csatlakoznak a kormányzati tervezési irányelvek (*Planning Policy Guidences / PPGs*), amelyek meghatározzák az önkormányzatok, az építési hatóságok, a magánszemélyek, a befektetők, a fejlesztők, az örökségvédelmi szervezetek működési területét. A korábban két külön kötetben lefektetett elveket (külön a történeti környezetre és külön a régészeti területekre) most közös, integrált szemléletű kötetbe (PPG 5) foglalták. E szakmapolitikai alapvetések elősegítik a területi hatáskörrel működő English Heritage irodák munkájának szakmai kiegyensúlyozottságát is. ■

A Westminster-apátság Londonban

EGYEDI ÉRTÉKEK

ENYEDI GYÖRGY: *EXPLICATIONES LOCORUM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, EX QUIBUS TRINITATIS DOGMA STABILIRI SOLET...* KOLOZSVÁR, 1598. HELTAI. (8)+441+(13) P. AZ UTOLSÓ ÜRES LEVÉL HIÁNYZIK. [HOZZÁKÖTVE]: DÁVID FERENC: *DEHORTATIO ET DESCRIPTIO DEI TRIPERSONATI*. GYULAFEHÉRVÁR, 1568. HOFFHALTER. – 8 P. RMNY 836.; RMNY 248.

BALÁZS MIHÁLY

A XVI. századi erdélyi nyomtatványt és kéziratos bejegyzések sorát tartalmazó két kötet kivételes és egyedi értéket képvisel, s védetté nyilvánítását az alábbi megfontolások indokolják.

„Olyan időszakból származnak, amikor az erdélyi unitáriusok már csak egészen kivételes esetekben tudták elérni, hogy egy-egy művük nyomtatásban is megjelenjék.”

A nyomtatványok közül Enyedi György *Explicationes locorum* című műve a legjelentősebb, nyomtatásban is megjeleni tudó erdélyi antitrinitárius megnyilatkozás a Dávid Ferenc halálát követő évtizedekben, amelynek a korábbi összefoglalásokban hangsúlyozott jelentőségét az utóbbi évek kutatásai még markánsabbnak mutatják. Kiderült ugyanis, hogy szerzője európai összefüggésben is figyelemre méltóan szól hozzá teológia és filozófia viszonyához. A műből ugyan több példány is ránk maradt, de ezt nagyon becsesé teszi, hogy itt a korai antitrinitarizmus egy olyan verses vitairata mellett áll, amely a skolasztikus filozófia bírálatával alapoz meg egy bölcséletileg is védelmezhető spiri-

tualitást. Egyáltalán nem elhanyagolható körülmény persze, hogy ez a Dávid Ferenc tollából származó munka az ezen kívül egyetlen példányban maradt ránk, amelyet Gyulafehérvárott őriznek.

Még becsesebbé teszik a kötetet az üres lapokra beírt kéziratos szövegek. Nem árt itt arra emlékeztetnünk, hogy ezek olyan időszakból származnak, amikor az erdélyi unitáriusok már csak egészen kivételes esetekben tudták elérni, hogy egy-egy művük nyomtatásban is megjelenjék. Kéziratban maradt írásbeliségük csak nagyon töredékesen maradt ránk, így az átlagnál jóval nagyobb jelentősége van minden ilyen véletlenszerűen előkerülő dokumentumnak. Jellemzőnek tarthatjuk, hogy az

ilyen találatok során rendre eddig ismeretlen művek kerülnek elő, esztünkben a kötet egyik tulajdonosának, ifjabb Varsolci Jánosnak a tollából. Ő a XVII. század elején az unitarizmus egyik fontos személyisége volt, aki a kolozsvári kollégium tanáráként kapcsolódott be az egyház megőrzéséért kibontakozott küzdelembe. A kollégiumban született, formai tekintetben is figyelemre méltó verses vitairata az iskolatörténetnek is fontos dokumentuma. Varsolciról más forrásokból tudjuk, hogy eszmetörténeti szempontból rendkívül figyelemreméltó verset írt a közismerten drámai körülmények között, a török fegyverek árnyékában fejedelemmé választott Bethlen Gábor köszöntésére, így nem meglepő, hogy a kötetbe bemásolt további két vitairat, egy református és egy unitárius, éppen ebben az időszakban született meg. Egyáltalán nem kizárt, hogy a frissen trónra került fejedelmet befolyásolni akaró szövegekről van szó, hiszen az unitáriusokat támadó vitairat szerzőjéről, Rettegi Jánosról régóta tudja a szakirodalom, hogy Bethlen Gábor udvari papja volt. Azt mondhatjuk tehát, hogy a szorosabban vett unitarizmus történetén túlmutató jelentősége van a kötetnek, új és ismeretlen szövegekkel gazdagítja forrásainkat abból az időszakból, amikor a nagy fejedelmi valláspolitikai kiformálódott. ■

HELYTÖRTÉNET: BELVÁROS-LIPÓTVÁROS

HOL LAKUNK? MILYEN SZELLEMI, TÖRTÉNETI, ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK VESZNEK KÖRÜL? HOGYAN ŐRIZHETJÜK, FEJLESZTHETJÜK TOVÁBB? SOKAKAT IZGAT A KÉRDÉS. SOKAN ÉS REMÉNYEINK SZERINT EGYRE TÖBBEN VANNAK, AKIKNEK NEM MINDEGY, MILYEN KÖRNYEZETBEN ÉLNEK, MIT TEHETNEK ÉRTE, HOGYAN SEGÍTHETIK A HIVATALOS ŐRÖKSÉGVÉDELMEET. A HELYTÖRTÉNETI KLUBOK SZERVEZŐI, TAGJAI KÖZÜLÜK VALÓK. EZÚTTAL A BELVÁROS-LIPÓTVÁROS ARANYTÍZ HELYTÖRTÉNETI KLUBJÁRÓL SZÓL A MŰEMLÉKES SZAKEMBER KLUBVEZETŐ, VÍZY LÁSZLÓ.

Több mint fél évszázada létezik a klub. Az annak idején helytörténeti bizottságként megalakult szervezet elnöke dr. Gerő László építész, jeles műemlékvédő professzor volt 1995-ig. A klub vezetésére a megbízást 1980-ban kaptam. 2005-ben ünnepeltük az Eötvös Gimnázium épületének 150. évfordulóját. Az egykori Pesti Főreáltanoda építészeti tervezése és megvalósítása Hild József nevéhez fűződik. A századforduló neves építészeinek jelentős része itt tanult, innen indult építész és mérnöki pályára.

Talán érdemes megemlíteni, hogy József nádor volt az az államférfi, aki támogatta a magyar műszaki nevelést előkészítő iskolák építését, a reáliskolai rendszer megteremtését. József nádor nevét a megalakuló magyar műszaki felsőoktatás méltóképpen megbecsülte, amikor a Múzeum körúton (napjainkban a Trefort-kert az ELTE épületeinek ad helyet) felépített egyetemet róla nevezte el Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdasági Egyetemnek. Sajnos napjaink hagyományörző mozzanatai között a név visszaállítása elmaradt...

Alpár Ignác építész hazai bankjaink tervezője. Születésének 150. évfordulója egybeesett a Belvárosi Főreál építésének jubileumával. Mindkettőről megemlékeztünk. Talán nem véletlen, hogy az Eötvös Gimnázium őrzi Stróbl Alajos Alpár Ignác portréját, amely évtizedekig méltatlan körülmények között hanyódott a gimnázium padlásán. Szerveztünk rövid városnéző túrát, amelynek során bemutattuk a „belvárosi főreáliskolások” palotáit, bérházait, banképületeit a Belváros-Lipótvárosban.

Korb Flóris és Giergl Kálmán neve összeforrt a Zeneakadémiával, de kerületünkben a Klotild-palotákat és a Királyi bérházat is ők jegyezték. Akárcsak a belvárosi Kossuth Lajos utcában az egykori Weiner és Grünbaum üzletházat és a Morlin-házat. A Pesti Hírlap palotáját, amely utoljára a Zrínyi Nyomda háza volt, s immár két évtizede gazdátlan. Engedély nélküli emeletréépítés miatt vált hírhedtté napjainkra Korb Flóris saját háza a Belgrád rakparton.

Az egykori Eötvös Gimnázium tanulója volt a „magyar nemzeti építészet” megtestesítője, Lechner Ödön, és Schulek Frigyes, akinek a nevéhez fűződik a Mátyás templom műemléki restaurálása és a Halászbástya. De itt tanult Pecz Samu, az Országos Levéltár, Steindl

Imre, az Országház tervezője, Vágfalvi Quittner Zsigmond, a Gresham-palota, toronyi Fellner Sándor, az egykori Pénzügy- és az Igazságügyi Minisztérium megálmodója. A későbbi generációból Lajta Béla, Gebhardt Béla, Vákár Tibor építész nevét emelem ki.

A neves kertépítő és építész Rerrich Béla, a Kertészeti Egyetem első igazgatója a Képiró utcában született. A Kossuth tér rendezésére vonatkozó elképzelése mind a mai napig a reprezentatív városi terek kialakításának követendő elveit fogalmazta meg. Erről tartott előadást dr. Örsi Károly kertépítő mérnök.

Nem feledkezünk meg a kerület más jeles intézményeiről, múltjáról és híres családjairól sem, mint a Fabinyakról, Péchy Zsigmondról, az országgyűlés egykori elnökéről, Hild Jánosról és fiáról Hild Józsefről, Wagner János pesti építőmesterről. A Bécsi utcai épületek értékeiről és történetéről dr. Déry Attila, az V. kerület Reitter Ferenc-díjas építésze tartott vetített képes előadást.

Jeles személyiségekre emlékeztünk: dr. Gerő László és Vákár Tibor építészről, születésük centenáriumán. Búza Barna szobrászművész örökölte meg Gerő László portréját, melyet a városvédő egyesületben őrzünk.

Dr. Aczél László Zsongor pálos atya a pálosokról mesélt, akik a Belvárosban emelték híres templomukat és kolostorukat, később a Magyar Tudományos Akadémia itt kezdte működését, sajnos a hőskorszak és ennek festett emlékeit eltüntették a nevezetes „Papnövelde könyvtár” mennyezetéről. Hasonló, a Márványterem felújításának negyedszázados jubileumi színhelye volt 2010-ben a pesti evangélikusok gimnáziuma a Deák téren. A Magyar Építész Kamara s az Építéstudományi Egyesület a Budapesti Városvédő Egyesülettel közös kiadványban emlékezett meg Schall József Ybl-díjas építész és munkatársainak munkájáról és a romantikus műemlék méltó fenntartásáról. A Belváros-Lipótváros történetének gazdag múltja nemcsak a visszatekintés és nosztalgia, hanem a város élő organikus központjának mindennapi üzenetét hordozza, mit és hogyan kell cselekedni, mit kell megóvni. És figyelmeztetés is, hogy tehetségtelen és avatatlan kezek ne rontsák el azt, ami érték, és amivel egykori elődeinkre emlékezve utódainknak felelősséggel tartozunk. ■

téka

Miénk itt a táj!

Mi a TÉKA?

- TÉKA = országos TájÉrték KAtaszter
- Az ország kulturális és természeti kincseinek előkészítés alatt álló, eddigi legteljesebb online gyűjteménye
- Az online adatbázis létrehozása érdekében egyetemi kutatók, állami szervezetek fogtak össze
- Ingyenes turisztikai, oktatási információk és emelt szintű, szakembereknek és döntéshozóknak szóló szolgáltatások a www.tajertekar.hu webhelyen
- A projektet a Norvég Alap támogatja

A táji értékek számbavételének előnyei

- Eddig rejtett értékek is bekerülnek a turizmus kínálatába, erősítve a települések vonzerejét
- Az önkormányzatok megalapozottabb, értékeiket és erősségeiket jobban figyelembe vevő területfejlesztési döntéseket hozhatnak
- A táji értékek megismerése és megőrzése hozzájárulhat a helyi identitás és a közösségi kohézió erősödéséhez

Mindannyiunk érdeke, hogy összegyűjtsük és megőrizzük múltunk tájban megbúvó emlékeit, amelyek a társadalom, a gazdaság és a környezet fejlődésének lenyomatai. Mindezek hozzájárulnak Magyarország egyedi arculatához és a vidék versenyképességének fokozásához.

Önre is számítunk!

A táji értékeket csak a helyi lakosság értékőrző munkája, hagyományápolása mentheti meg a pusztulástól.

Az EGT és a Norvég Finanszírozási Mechanizmus által támogatott projekt

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL

